

Keskeny Károly: távolodva, közeledve?

Feledhetetlen az 1969-es esztendő. Nemcsak mert tizennyolcadik évemben járok, és a világra meg önmagamra eszmélés legelső, eszmei-intellektuális síkon életre szóló, meghatározó jelentőségű stádiumát élem; nemcsak mert tavasztól mind több és mind túlfutottabb „közéleti” tematikájú verset írok – tudvalevően minden valamirevaló értelmiségi elkövet ilyesmit a 16. és a 24. életév között (a kéziratok nagy része, remélem, végképp elveszett) –: hanem mert 69 a kortárs irodalommal történő feltöltekezés szemszögéből is rendkívüli, reprezentatív, nagy esztendő volt, úgy hiszem. Ebben az évben jelenik meg Fejes Endrétől a *Jó estét nyár, jó estét szerelem*, Déry Tibortól az *Ítélet nincs*, Konrád Györgytől *A látogató*, Somogyi Tóth Sándortól a *Próféta voltál, szívem*, ekkor lát napvilágot Rákosy Gergely *Az óriás tök* című műve és Moldova György *Az elbocsátott légiója* – a sort még folytathatnám. És máris föltehető a mindent megalapozó kérdés, ábrándosan: vajh, mikor járnak megint oly idők, midőn egy, egyetlenegy esztendő alatt a kortárs magyar literatúra ily imponáló, zavarba ejtő bőséggel hinti elénk a korabeli magyar élet és a közelmúlt közös kérdéseinek röntgenje alá igazított, izgalmas, ragyogó leleteit? (Ráadásul – vagy tán éppen azért? – egy brutálisan levert forradalom után alig 13 évvel, egy „puha”, éppen ez idő tájt úgy-ahogy felpuhulni kezdő diktatúrába süppedt – oda süllyesztett –, gyarmati sorba taszított ország nemzeti irodalmaként...)

*

Az igazán jelentős írók sokszor szinte észrevétlenül érkeznek ebbe a keserves világba. Ritka a hirtelen-váratlan berobbanás, ciklonok, tornádók módjára történő, viharos megjelenés – még a borzongatóan egyedi, fura előjelek sem nagyon felfedezhetők, az aprócska fekete felhők a gyorsan ritkuló levegőben, amikor egy rövid, átmeneti időre minden mozdulatlaná válik, hogy azután ebből a dermedt fülledtségből süvöltsön elő, akire vártak: itt van, megérkezett... Talán Petőfi volt az utolsó, aki így jelent meg a magyar szellem erőterében – a közelmúlt vagy éppen a jelen sajátságos körülményei mostanában jó, ha némi lassú, alig

DOMONKOS LÁSZLÓ (1951) író, közíró, esszéista. A RETÖRKI munkatársa.

észlelhető besurranást, érdemi észrevételben reménykedő elősündörgést tesz- nek lehetővé. Akiket meg – „kánonjogon” – innen-onnan „nyomnak”: finoman szólva, „nem tartoznak vizsgálódásunk körébe”.

Áttörést nem, de talán némi enyhe fordulatot hozhattak volna 2011-ben Hornyik Miklós sorai (nem hoztak), amikor egy nagy nehezen megjelent gyűj- teményes kötet, a *Távolodva* ajánlásában ezt írta: Tárnok Zoltán „a magyar köz- érzet egyik leghitelesebb megfogalmazója... Szuverén művész, a mi földünkön igazán senkihez sem hasonlítható.”

Manapság nem akárkiről és nem akármiért írnak efféléket. (Igen régi ismer- retség alapján tanúsíthatom: Hornyik különösen nem.) Tárnok írásait éppen elég elővenni és elolvasni, hogy az ember pontosan úgy járjon, miként Bálint György, miután becsukta egy addig ismeretlen, távoli nép, a japán költők antológiáját: fel-alá járkál sokáig, és hirtelen nem is tudja, mi az oka erős felindulásának. Az *Életünk* 2011. júniusi számában Alexa Károly és Bokányi Péter Tárnokról beszél- get, megállapítva egyebek között, hogy „könyörtelen figyelem és világértés” jellemzi írói világát. „Elmond olvasóinak egy köznapi történetet. Elmondja azt, hogy mi történt velünk a XX. század második felében, mi esett meg velünk, magyar alattvalókkal, magyar mellékszereplőkkel, magyar vesztesekkel e szo- morkás kis országban.” Hornyik Miklós soraihoz hozzáfűzendő: ami velünk megesett – mindig a magyar univerzum megalázottjaira és megszorítottjaira, olyan alakokra vonatkozik, akik így vagy úgy, ahogyan Alexa írja, „menthet- lenek, csak ábrázolhatók. Ábrázolandók. És ettől válnak felejthetlenné.” Ám ne higgye senki, hogy csupa kisember, „mindössze” a társadalom jelentéktelen figuráinak színes panoptikuma tobzódik a maga szívszorító nyomorúságában a Tárnok-epika oldalain. A szívszorító, könnyes részvét és a könyörtelen figyelem irgalmatlanul kemény szorításában a magyar világ exponált, „kiemelt” figu- ráinak sorsa is ott örvénylik, sötétben és baljóslatúan, egyetlen, mindenk fölötti oltári szentség – a humanizmus – szelíden csillogó magaslata alá helyezve. Elég ehhez csupán két Tárnok Zoltán-művön végigpillantanunk.

A már említett *Távolodva* című kötet (Pytheas Kiadó, 2011) egyik csúcstelje- sítőménye a *Szenkőzt a lelátó* című írás, az *Életünk* emlegetett számában olvasható a *Kereszt a falon* című, ugyancsak remek Tárnok-opusz. Mindkettő természetesen a magyar megalázottak és megszorítottak csarnokából való ábrázolatokat sza- porítja: az első hőse a kültelki származású, híressé lett, nagy tehetségű futballis- ta, akinek felemelkedéséből és aláhullásából, látványos, minden ízében „mély- magyar” karrierjéből és szintén tipikusan „kárpátiai” rondabugyrokot idéző elzúllásából bomlik ki elénk a honi sorsváltozatok egyik darabja. A másodiké az önerejéből felkapaszkodott, 17 éves korától prostituáltként élő és a tiszta emberi világot istenítéletes sorstragédiák kíséretében megízlelő nő, akinek tündöklése és bukása igenis összevethető a focistáéval. Ne feledjük: a XX. század második felének Magyarországon a focista és a prostituált egyaránt a népszórakoztatás sajátos eszköze és különleges reprezentánsa, az egyik hivatalosan támogatott- futtatott, a másik megtűrt-elfogadott (és kissé másként, de tudjuk, szintén futta- tott) – ami viszont megdöbbenően közös bennük, az Tárnoktól tudható meg.

Ez a magával ragadó szellemi teljesítmény titka: olyan társadalmi-történelmi összefüggésrendszerbe helyezni látszólag egymástól független emberi sorsokat, szomorúan hétköznapi és lehangolóan egyedi történeteket, amelyek általános érvényű kortörténelmi freskót készítenek számunkra. (Ha úgy tetszik: extenzív és intenzív totalitás vonzóan harmonikus egységét valósítják meg.) Focista és prostituált így és ezáltal válik egy és ugyanazon érzékletes mindenség részévé, egy vérbeli írói világábrázolás és -alkotás, egy ízes, eredeti és lenyűgöző univerzum pillérévé – miközben a szerző talentuma csöndesen besettenkedik a magyar prózairodalom nyugodt fenséggel pompázó oszlopcsarnokába.

*

Azt hihetnénk: az elmúlt másfél évtized, a 2000-es évek irodalma az alig egy-két évtizede letűnt Kádár-korszak végre valóban analitikus literatátusi vizsgálódását hozza, talán leginkább a legfélelmetesebb uta(ka)t bejárt értelmiség relációiban. Hogy ilyesmit éppen az ekkoriban már jó ideje ügyeletes rémnek kikiáltott – és immáron négy éve halott – Csurka Istvánnak köszönhetünk: a magyar szellemi élet enyhén szólva sajátságos fejleményeinek egyik leglátványosabbika. A *Fesztiválkandúr* című kötet (Magyar Fórum, 2005) azért lehet különösen kedves, mert hosszú idő múltán, jó néhány publicisztika-kötet, pamflet és hasonlók után végre igazi, vérbeli – újabb írásokat is tartalmazó – novelláskötetként érkezett. Ráadásul az életmű egészét tekintve is nem akármennyire jelentékeny munka – a címadó novellával Csurka alighanem elérte, amire a kortárs prózában máig talán a legfájdalmasabban szükség volna: a közelmúlt magyar társadalmi aurájának, miliójének, jellegzetes levegőjének roppant érzékletes megjelenítésére.

A *Fesztiválkandúr* hangulatosan, olykor szuggesztíven tárja elénk a Kádár-éra egyik sajátságos értelmiségi életszeletét, a vidéki kulturális fesztiválok légkörének és figuráinak megidézésével a hetvenes évek végének, a nyolcvanas évek legelejének hamisítatlan atmoszféráját – olyan mélyen emberi esendőségekkel, amelyek a fővárosi sztárvendég és a helyi kulturális káderhölgy végső soron azonos gyökerű szexuális-lelki nyomorúságától a kielégítetlen becsvágyakig, az elfojtott önérvényesítési lehetőségekig, a torzult viselkedésformák lélektani rejtelseiig és még jóval tovább terjednek. És amiket döntő mértékben maga a kor sajtolt ki cselekvő részeseiből... Feltámad a korábbi Csurka-kispróza legendás alakja, Nehézfíú is: az élete hetedik évtizedében járó szerző pontosan érzi, tudja, hogy egykori vallomása – „vele sok mindent el tudtam mondani [...] egy a rendszer számára nehéznek látszó fiúra utalt, akinek magam éreztem, és talán éreztetni is tudtam legalább azt, hogy ilyen is lehetséges [...] Azt hiszem, máig megmaradtam Nehézfíúnak” – ma is érvényes. Annak is kell maradnia, az is maradt. Mindhalálig. Ezért (is) számít a *Fesztiválkandúr* – túl a Nehézfíú-írásokon, napilaptárcákon, rövid elbeszéléseken – a legújabb kori magyar széppróza egyik emlékezetesen ragyogó darabjának.

*

Ha van, ha volt az érett, befejezett életművekben komoly, igen figyelemre méltó korfestő, dokumentatív szerepe a visszatérő figuráknak: külön öröm, ünneplésre méltó esemény, ha egy alig 45 éves mai magyar íróban fedezhetünk föl hasonló igényt, törekvést és több mint ígéretes megvalósítást. Ráadásul Pozsonyi Ádám a maga Keskeny Károlyával vélhetően megalkotta a rendszerváltás utáni évtizedek igazi nagy magyar archetípus-karakterét is, játékos íróniával, kicsit abszurdoid módon ugyan, ám rokonszenves valóságérzéssel és eszmei tisztánlátással.

Esti Kornél, Szindbád, a korai Moldova H. Kovácsa vagy éppen Nehézfű abban tökéletesen megegyeznek, hogy valamennyiük extimitása, varázslatos társadalmon-területen kívülsége elsődlegesen nem társadalmi, hanem emberi, morális-lélektani természetű. Különlegességüket, egyedi figura-mivoltukat elsősorban ennek – és nem történelmi-szociológiai kormeghatározottságuknak köszönhetik. A maga módján Nehézfű éppúgy kortalan és idők feletti, mint Szindbád vagy Esti Kornél. Sőt, anekdotikusságában és sokszor igen eredeti humorával még H. Kovács is a kültelki kocsmák és szotyival teleszórt régi stadionok örök, időtlen alakja, minden érdemi historikus-messianisztikus attitűd nélkül, akárcsak a többiek. Igazából inkább többé, mint kevésbé apolitikus pasasok valamennyien, költők-írók és/vagy úriemberek, netán fröccsöket és pörkölteket kedvelő magyar polgárok. Keskeny Károly alighanem a magyar irodalomban a legelső, merőben eszmei alapú Örök Társadalmon (értsd: a decens köz-elfogadottságon, a mindenkori PC-n) Kívüli figura, született „hivatásos reakciós”, így és ekként ködlovag. Antiszemitának-nacionalistának-fasisztának kikiáltott alak, aki ellene van a feminizmusnak és a globalizációnak, nemkülönben a liberalizmus jelenkori változatainak és az ún. posztmodern hablaty-handabandázásnak, példának okáért. (Nem ismerős, barátaim?)

Pozsonyi Ádám *Keskeny Károly élete és kora* (2012) című munkájával sem többet, sem kevesebbet nem tett, mint – mai magyar Mrozekeként vagy éppen Karinthyként, kicsit műfajt is teremtve – hősének kalandozásaival az ijesztően jelenkori-valóságos magyarhoni lét tolongva egymás után sorakozó, nagy kérdésköreit helyezte nagytól alá. Úgy, hogy közben a különc féle szellemi-morális mentőövvé válik – kapaszkodóvá a bátorság, a haza, ember- és nemzettársaink iránti felelősség, a tisztességes világgép: a hagyományos értékekben hívó, gondolkodó emberi lény csatatereinek ingoványában. Az pedig, hogy ez az ideál humoros, időnként szürreális vagy frivol kalandozások során juttatja érvényre önmagát, korunk bűne. Korjelenség, ha úgy tetszik. Mert Keskeny Károly imígyen kommentálja, midőn barátja egy kötekedő ismeretlenre hívja fel a figyelmét. „Én senkit nem láttam az előbb. Nem volt itt senki emberfia.” Hiszen – „a mai ember voltaképpen nincs. A lelket hivatalosan nem ismerik el, de igazából a testet se. A gének, tehát az ősök szerepét pedig egyenesen tagadják. Szerintük nincs férfi és nincs nő. Nincsenek fajok. Nincs nemzeti karakter. Nincs sovány és kövér. Nincs semminek jellege. Úgy gondolják, elég, ha rámutatnak valakire: politikailag korrekt, vagy szélsőséges, és ezzel az illető le is van tudva. Voltaképpen nincsenek emberek. Egyedül vagyunk.”

Felszállnak a tömött villamosra, próbálnak helyet keresni. „Rajtunk kívül nincs senki – szólt halkán Keskeny Károly. – Borzasztó, borzasztó ez a magány.”
Ilyen víziókból születik az irodalom. Ma, itt, Magyarországon.

*

Ha az ember más műfajban körülpillant az ezredforduló óta eltelt másfél évtized magyarországi világában, még ijesztőbb sivárságra lel, mint az olykor még fel-felcsillámló epika területén. Ha 2013 végén nincs alkalmam látni az eredetileg Egerben bemutatott – a fővárosban szégyenszemre itt-ott összesen alig két-három alkalommal játszott – új Kocsis István-darabot, *A fény éjszakáját*, akár azt is hihettem volna, hogy Sütő András *Advent a Hargitánja* óta áll az idő, Németh Antal nemzeti színjátszást követelő-megvalósítani próbáló színházának néhány kései folytatás-próbálkozását leszámítva még mindig valamikor a nyolcvanas években járunk. *A fény éjszakája* tényleg fény az éjszakában: olyan értelemben mindenképpen, hogy mind tematikáját, mind közelítésmódját, mint mondandójának drámaiságát tekintve a nemzeti sorskérdések váltig létező, örvénylő mélységeibe tesz hősiek bepillantási kísérletet. Ráadásul a már ismert és hagyományosnak mondható Kocsis István-i (erdélyi drámák és színjátszó tradíciók mankóira egyaránt támaszkodó) darabok legszebb, legjobb eszközeit használja fel, megidézve az *Árva Bethlen Kata* vagy *A korona aranyból van* emlékezetes előadásait.

Amikor egy vizionárius éjszakán drámahősei mind felkeresik, és tetemre hívják Németh Lászlót, a legújabb kori magyarság egyik legnagyobb elméje Kocsis jóvoltából arra kényszerül, hogy az öröklétből immáron duplán feltámadván, nézzen farkasszemet a jelen gyötrelmeivel: Széchenyi a magyarság, Bolyai a tudomány, II. József a hatalom mostani kérdéseivel (meg még sok-sok egyébvel) szembesíti. Kell ennél izzóbb, feszítőbb-feszesebb, közösségibb drámai alaphelyzet? Kell felkavaróbb, katartikusabb, varázslatosabb színházi mutatvány?

Kocsis drámáját süket csönd fogadta. Igaz, úgy nem támadták, mint anno a lírában – Buda Ferenc mellett – hasonló magányos fenyőszerepet betöltő Döbrentei Kornélt, mindazonáltal a mai magyar dráma és a költészet eszméket, eszményeket adni képes, nemzeti-közösségi szellemű, esztétikai értékekben is kiemelkedő darabjait, amelyek a maguk sajátos eszközeivel a jelen és a közeli múlt vonatkozó emberi problematikáját próbálták az előbb leírt módon tolmácsolni („korszerűtlenül”?), gúny, lekicsinylés, az előbbieknél jobbnak látszó, ám annál gyakoribb-kártékonyabb agyonhallgatás övezi. („Amiről nem beszélünk, elvtársak, az nincs.”) A „kánon”, az uralkodó széljárás nem vesz tudomást a *Tartsd meg a sziklát* című 2007-es, 40 év termését nagyvonalúan, értő szerkesztésben összegző Döbrentei-kötetről és Kocsis István új drámájáról, Buda Ferenc *Árvaföld* című, megindítóan szép verseskötetéről – hogy Keskeny Károlyt vagy pláne a *Fesztiválkandúrt* ne is említsük. Tárnok kötetcíme meg kifordítva kísért: távolodva a 69-es esztendő tanulságaitól. És közeledve... mihez vajon? Bár ne lenne igazam.